Bożenna Jankiewicz
Zespół Szkół Ekonomicznych
im. A. i J. Vetterów w Lublinie

O czytaniu i nieczytaniu w szkole ponadgimnazjalnej z perspektywy polonisty

Wiersz W. Szymborskiej pt. „Nieczytanie”

Do dzieła Prousta
Nie dodają w księgarni pilota,
Nie można się przełączyć
Na mecz piłki nożnej
Albo na kwiz, gdzie do wygrania volvo.

Siedem tomów – litości.
Nie dałoby się tego streścić, skrócić
Albo najlepiej pokazać w obrazkach.
Szedł kiedyś serial pt.,,Lalka”,
Ale bratowa mówi, że kogoś innego na P.

Zresztą, nawiasem mówiąc, kto to taki.
Podobno pisał w łóżku całymi latami.

Już w pierwszej zwrotce poetka przywołuje autora siedmiotomowego cyklu *W poszukiwaniu straconego czasu*, który stał się ikoną europejskiej literatury, przeznaczonej dla najbardziej wprawionych czytelników. Dla klasycznego nieczytelnika nie ma różnicy między Proustem a Prusem: wszystko jedno, żadnego nie czyta. Wpływ technologii sprawił, że dzisiaj częściej sięgamy po telewizyjnego pilota niż po książkę. Do dzieła Prousta nie dodają jednak pilota, utworu nie przełożono na tasiemcowy serial. Trudno go streścić czy pokazać w obrazkach.

Dwie trzecie Polaków w ciągu roku nie miało kontaktu choćby z jedną książką. Badania przeprowadzone przez Bibliotekę Narodową i Instytut Badań Literackich z 2015 wskazują na zmniejszenie aktywności czytelniczej wśród nastolatków poza obowiązkami szkolnymi, osłabienie pozytywnego stosunku do czytania książek oraz poszerzenie grona unikających lektury książek. Z jednej strony trwale jest obecna wśród młodzieżowych czytelników grupa czytających dużo i codziennie, przeważają dziewczęta, mieszkanki wielkich miast, z drugiej strony powiększa się grono nieczytelników. Co piąty 15 – letni chłopiec mieszkający na wsi, nie czyta ani lektur szkolnych, ani innych książek poza szkołą. **Są więc uczniowie, którzy nie czytają i tacy, którzy czytają.**

Na potrzeby tego wystąpienia przeprowadziłam badanie szkolne wśród uczniów, z którymi pracuję. Poprosiłam o dokończenie następujących zdań:

- Nie czytam książek, bo…
- Nie czytam lektur, bo …
- Czytam książki, bo …
- Czytam lektury, bo …

Odpowiedzi udzielali uczniowie klasy I LO, klasy II LO (poziom rozszerzony), klasy maturalnej TE .Nie chodziło mi o uzyskanie danych ilościowych (statystycznych), a raczej o

dominujące tendencje, znalezienie odpowiedzi na pytanie : dlaczego uczniowie czytają lub nie czytają. Spośród wypowiedzi wybrałam te najbardziej typowe, powtarzające się i nietypowe, oryginalne. Na ich podstawie sformułowałam wnioski.

Nieczytanie

O czytaniu decyduje atmosfera domu i wzorzec formacyjny rodziców. Zdaniem pisarza, **Stefana Chwina**, czytanie jest darem Boga. Skoro nie wszyscy zostali obdarowani, to wielu ludzi nigdy nie nauczy się czytać. Czytanie tekstów literackich wymaga predyspozycji, których większość nie posiada:

- zdolność do koncentracji,
- siedzenie w jednym miejscu,
- społeczna izolacja,
- odbiór długich tekstów.

Dzisiejszy świat młodzieży to rzeczywistość dynamicznie zmieniających się obrazów. Intensywność przeobrażeń cywilizacyjnych doprowadziła do zmiany form komunikacji, **Internet stał się formą podstawową**, zastąpił kino, telewizję, bibliotekę, książkę; współczesna komórka pełni podobną funkcję.

Wypowiedzi uczniów na temat nieczytania lektur i książek

Uczniowie klasy II LO

- Nie czytam lektur, bo nie przepadam za czytaniem książek. Uważam, że większość lektur jest nieciekawa. W czasie ferii zamierzałem obejrzeć filmy, które zrealizowano na podstawie lektur.
- *Lalka* jest jedną z ciekawszych lektur, niestety, jedną z grubszych. W zrozumieniu lektur pomagają mi opracowania i lekcje, na których wyjaśniamy, o co w nich chodzi.

Uczeń klasy II LO

- Nie czytam książek. Nie czytam lektur. Niewielu autorów pisze językiem, który przemawia do młodzieży. Długie opisy przyrody bądź do bólu dokładne portrety psychologiczne, jak u Dostojewskiego, zniechęcają mnie.

Uczeń klasy II LO

- Nie czytam lektur, ponieważ nie interesuje mnie stara literatura. Powinniśmy czytać książki współczesnych autorów. Nie wszystkie lektury, które omawialiśmy, są ponadczasowe, poza tym trudno się je czyta.

Uczeń klasy II LO, uczeń klasy maturalnej

- Nie czytam lektur, bo są zazwyczaj nudne, nie lubię też czytać książek pisanych wierszem. Czytam streszczenia.
- Nie czytam lektur. Przeczytałam w klasie IV tylko *Dżumę*, żeby nie dostać jedynki, przyda się do matury…

Uczniowie klasy maturalnej

- Nie czytam lektur, bo większość jest napisana niezrozumiałym językiem. Wolę przeczytać streszczenie, z którego dowiem się więcej.
- Nie czytam książek w ogóle i nie wiem, czym jest to uwarunkowane. Może tym, że nigdy nie trafiłem na dobrą książkę.

Uczniowie klasy I

- Nie czytam lektur, bo nie są ciekawe. Wszystkie lektury nie były interesujące ani nie wnosiły żadnych mądrości do mojego życia.
- Nie czytam książek, bo nie mam czasu. Oglądam filmy.

Zgodnie z programem szkoła ponadgimnazjalna wdraża do kontaktu z klasyką literatury. Powszechne jest jednak nielubienie lektur z uwagi na przymus czytelniczy oraz barierę poznawczą. Słowa **lektura, czytanie** kojarzą się jednoznacznie źle. Uczniowie nie czytają

lektur. Wystarczają im skróty, streszczenia, opracowania. Nie rozumieją postaw bohaterów, realiów prezentowanych w literaturze XIX i początków XX w. Zniechęca ich do czytania tragizm w rozumieniu starożytnych, dramatyzm ludzkiego przemijania, dylematy bohaterów romantycznych: Konrada Wallenroda czy też bohaterów S. Żeromskiego: Tomasza Judyma czy Cezarego Baryki. Lektury odkleiły się od realiów rzeczywistości. Język ich wydaje się uczniom niejasny. Nie rozumieją słów, które pojawiają się w tekstach, np. proletariusz w *Przedwiośniu,* szynk w *Zbrodni i karze* czy trotuar w wierszu J. Przybosia. Brak nawyku czytania powoduje, że uczniowie nie sięgają po następną lekturę. Negatywne doświadczenia, złe oceny za trudne teksty mogą utwierdzać w przekonaniu, że czytanie nie jest dla nich. Wielu uczniom czytanie książek kojarzy się z nudą, z czymś, co nie jest modne. **Internet stał się przeciwnikiem książek.** Wydaje się atrakcyjniejszy niż książki – skomplikowane i odległe lektury.

Przyczyny nieczytania lektur według uczniów:

- lektury są nudne i nieciekawe
- są odległe od współczesnego życia
- napisane są trudnym językiem

O nieczytaniu decyduje także:

- przymus szkolny
- brak nawyku czytania
- niska wartość czytania
- brak czasu
- inne zajęcia
- problemy z czytaniem.

Czytanie powinno być zadaniem wartym wysiłku. Niektórzy uczniowie jednak czytają.

Czytanie

Mimo gwałtownego rozwoju technologii komputerowej i zmian w zakresie percepcji młodych ludzi są tacy, którzy chcą czytać. Czytają teksty na różnych nośnikach, słuchają audiobooków. Czytają w drodze do i ze szkoły.

Na rozwój kultury czytelniczej mają wpływ:

- Środowisko
- Instytucje (szkoły, biblioteki)
- Masowe środki przekazu
- Krytyka literacka
- Preferencje własne

Z preferencji własnych na czytanie mają wpływ:

- Inteligencja
- Uwaga
- Temperament
- Wyobraźnia
- Nawyki
- Doświadczenia osobiste
- Poziom wykształcenia

Wypowiedzi uczniów na temat czytania lektur i książek

Uczniowie klasy II LO

- Lubię czytać książki, nie mogłabym bez nich żyć.
- Czytam lektury. Są ciekawe, dlatego przyjemnie się je czyta. Nie przeczytałam tylko *Cierpień młodego Wertera*, bo historia bohatera zupełnie mnie nie zainteresowała.

Uczeń klasy II LO

- Czytam lektury szkolne, gdyż jest mi to potrzebne do matury, a także dlatego,

że niektórzy autorzy są tego godni, gdyż poruszają tematy zawsze aktualne. Zafascynowana jestem literaturą baroku i romantyzmu.

Uczeń klasy II i uczeń klasy maturalnej

- Czytam tylko najważniejsze lektury, te oznaczone gwiazdką, takie jak *Pan Tadeusz czy Lalka*, ponieważ uważam, że warto znać takie dzieła. Mogą pojawić się na maturze. Poza tym te dzieła powinien znać każdy, warto mieć wiedzę na ich temat, szczególnie w rozmowach z ludźmi.

Uczniowie klasy I i II

- Chciałabym, aby czytanie lektury sprawiało mi przyjemność.
- Czytam niektóre lektury. Bardzo podobał mi się *Makbet*.
- Niektórych lektur nie przeczytałam, bo wolałam przeczytać w tym czasie inne książki.

Uczeń klasy maturalnej

- Czytam lektury, ponieważ niosą ze sobą wiedzę. Przeczytałam wszystkie lektury. Przydadzą się do matury. Niektóre z nich spodobały mi się: *Mały Książę, Makbet, Dziady, Kordian*.
- Czytam także wiele innych książek: kryminały, romanse, fantasy.

Uczeń klasy maturalnej

- Czytam , bo książki pokazują ludzkie reakcje, których nie doświadczyłem, pokazują, jak się zachować lub jakie są konsekwencje różnych decyzji.
- Czytam także lektury, biografie, pamiętniki.

Uczniowie klasy maturalnej

- Czytam lektury, bo mi każą w domu i w szkole. Przeczytałam wszystkie lektury.
- Czytam lektury, bo bez nich nie potrafiłabym odpowiadać na dany temat na lekcji.
- Można, znając lektury, dostać w szkole dobre oceny.

Uczniowie klasy maturalnej

- Czytam lektury, ponieważ to mój obowiązek. Jeżeli miałbym wybór, to bym tego nie robił.
- Czytam książki, kształcą człowieka, chcę dowiadywać się nowych rzeczy i pobudzać swoją wyobraźnię.

Uczeń klasy I

- Czytam lektury. Uważam, że w kanonie lektur potrzebne są: odświeżenie i zmiana. Za najlepsze lektury z gimnazjum uważam: *Kamienie na szaniec* A. Kamińskiego i *Małego Księcia* A. Saint Exupery. Niektóre lektury są bardzo ważne - nie do ruszenia, niektóre można byłoby zmienić.

Kanon lektur

Absolwent szkoły średniej powinien być świadomym czytelnikiem, jednostką posiadającą w znacznym stopniu określony i zhierarchizowany system wartości. Do tego potrzebny jest kanon lektur - zbiór utworów literackich powszechnie uznanych za wartościowe, który daje szansę na wspólny układ kulturowego odniesienia. Podtrzymuje zbiorową pamięć, jest nośnikiem tradycji, bez której społeczność nie mogłaby trwać i rozwijać się. Kanon powinien stanowić punkt wyjścia do rozważań o kulturze i życiu. Z czytanych tekstów uczeń powinien dowiedzieć się rzeczy istotnych dla niego. Poznać zagadnienia światopoglądowe, społeczne, etyczne itp. Kanon powinny tworzyć teksty uniwersalne. Dlatego istotny jest wybór tekstów, których treści są ważne z punktu widzenia potrzeb, doświadczeń życiowych, pytań egzystencjalnych młodych czytelników. Należy pogodzić w nim wartości z szeroko rozumianymi potrzebami młodzieży. Potrzebna jest dyskusja, stawianie pytań tekstom. Książka może być pretekstem do rozmowy o życiu. Uczniowie mogą prowadzić dialog

z tekstami, zjawiskami kulturowymi – wspólnie odkrywać i rozumieć ich tajemnice. Zdaniem Pawła Próchniaka, prof. UP w Krakowie i KUL w Lublinie, znawcy poezji XX wieku, krytyka literackiego, literatura, w różnych jej odmianach, jest przestrzenią spraw przejmujących i ważnych.

Wpływ matury pisemnej na czytanie

Matura ma dwojaki wpływ na czytanie. Uczniowie są przekonani, że można łatwo zdać maturę z języka polskiego bez czytania lektur. Arkusz egzaminacyjny jest narzędziem modelującym sposób czytania, zarówno w I i II części. W II części uczeń musi odwołać się do fragmentu utworu, odnieść się do całości tekstu i umiejscowić go w kontekstach, napisać rozprawkę, używając co najmniej 250 słów. Wykazać się umiejętnością koncentracji na określonym tekście. Arkusz maturalny z jednej strony może przyczynić się do ograniczenia kreatywności uczniów, z drugiej kształci myślenie logiczne, uczy strukturalnego porządkowania argumentów. W trakcie pisania uczniowie mogą wyrażać subiektywne opinie na temat przeczytanej lektury, subiektywizm musi jednak korespondować z ustaleniami literaturoznawców, łączyć się z głosami naukowców. Nieczytanie jednak skutkuje u uczniów na maturze problemem z tworzeniem dłuższych wypowiedzi, zarówno pisemnych, jak i ustnych.

Inne książki

Oprócz lektur uczniowie czytają przede wszystkim literaturę obcą, najchętniej związaną z rynkiem medialnym (poprzez ekranizację, gry komputerowe lub intensywną reklamę). Gradacja form spędzania przez młodzież wolnego czasu plasuje czytelnictwo dopiero na 5 miejscu, po: spotkaniach z przyjaciółmi, korzystaniu z komputera, uprawianiu sportu, oglądaniu programów TV. Nazwiska ulubionych autorów to: J. K. Rowling, S. King, P. Coelho, J. R. Tolkien, A. Sapkowski.

Wypowiedzi uczniów na temat czytania innych książek

- Czytam tylko niektóre lektury oraz książki podróżnicze.
- Czytam książki Nicholas Sparks. Literaturę obcą.
- Najczęściej czytam thrillery.
- Czytam książki o tematyce sportowej i wojennej.
- Czytam książki tylko o sporcie, biografie sportowców, gwiazd NBA.
- Czytam książki typu *Gra o tron*, lubię książki historyczne i SF.

Przyczyny czytania lektur według uczniów:

- obowiązek szkolny
- obawa przed słabą oceną
- możliwość otrzymania dobrej oceny
- ciekawość, przyjemność
- przydatność do matury
- pogłębienie wiedzy
- uniwersalizm podejmowanych tematów
- rozwijanie wyobraźni

Podsumowując wypowiedzi uczniów, czytamy z wielu powodów, żeby:
- zrobić sobie przyjemność
- dowiedzieć się czegoś nowego
- nawiązać kontakt z autorem
- dla korzyści
- bo musimy.

Rola nauczyciela - polonisty

Poloniści mają do spełnienia ważną rolę. Najważniejszy obowiązek to zachęcić młodzież do czytania. W klasach młodszych, dokonując wyboru lektur uzupełniających,

nauczyciel powinien kierować się wiedzą o potrzebach uczniów. Przekonanie uczniów do czytania lektur w szkole ponadgimnazjalnej staje się zadaniem trudnym do wykonania. Chociaż nauczyciel podaje na początku roku harmonogram omawiania lektur, niewielu bierze te informacje pod uwagę. Nie ma też możliwości omawiania lektur wybranych przez uczniów. Problemem w szkole ponadgimnazjalnej jest także pogoń za realizacją podstawy programowej i omawianie kolejnych tekstów. Stąd konieczność przeprowadzenia choć jednej lekcji, może w ramach godziny wychowawczej, na której uczniowie zaprezentowaliby swoje lekturowe odkrycia. Mądre przyzwolenie na czytanie książek, które interesują uczniów w danym momencie, może przyczynić się do wyrabiania w nich nawyku czytania. Ucznia należy włączyć w obieg kultury wysokiej za pomocą zajmującego i niesztampowego omawiania lektur, co nie jest proste. Rozbudzaniu zainteresowania literaturą i kulturą może sprzyjać anegdotyczne czy humorystyczne przybliżanie wątków literackich, biografii autorów. Nauczyciel może w pracy korzystać z doświadczeń czytelniczych uczniów. Przy interpretacji *Makbeta* czy *Zbrodni i kary* można odwołać się do współczesnego kryminału, przy omawianiu mitów do literatury fantasy. Przy lekturze *Makbeta* niektóre podręczniki do języka polskiego proponują fragmenty utworu Terry'ego Pratchetta. Dobry polonista uczy wnikliwego czytania – podążania za tekstem, odsłaniania związanego z nim potencjału sensu: uczy scalać i rozumieć świat.

Czytanie to wielki sojusznik edukacji. To najlepszy trening dla mózgu, poprawia pamięć, koncentrację i wyobraźnię. **Wśród kierunków realizacji polityki oświatowej MEN na rok 2016/2017 znalazło się upowszechnianie czytelnictwa i rozwijanie kompetencji czytelniczych wśród dzieci i młodzieży oraz kształtowanie postaw i wychowanie do wartości.** Wyposażenie uczniów w kompetencje kluczowe wymaga harmonijnych oddziaływań edukacyjnych i współpracy zarówno nauczycieli, jak i uczniów. Starajmy się połączyć wysiłek polonistów i nauczycieli, zwłaszcza bibliotekarzy, aby uniknąć sytuacji opisanej w utworze Szymborskiej:

Zresztą, nawiasem mówiąc, kto to taki.
Podobno pisał w łóżku całymi latami.
Kartka za kartką,
Z ograniczoną prędkością,
A my na piątym biegu
I – odpukać – zdrowi.